

HERÄNNÄISOPISTON MUUTTAVA IDENTITEETTI

EIJA TASKINEN-TUOVINEN

Lectio praecursoria Eija Taskinen-Tuovisen kirkkohistorian alaan kuuluvaan väitöskirjaan *Körtti-identiteetti. Portaanpään kristillisen opiston identiteetti ja sen muutokset vuosina 1923–1945*. Väitöstilaisuus 19.2.2021 Itä-Suomen yliopistossa filosofisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä dosentti Juha Meriläinen Helsingin yliopistosta.

*Hyvät opistotoverit. Ette kai Te muut ole jaksaneet täällä olla niin suruttomana ja kään-
tymättömänä kun minä olen? Voi minua raukkaa joka olen niin paaduttanut sydämmeni
synnin kansa. Olen niin paljon rikkonut Jumalan kalliita käskyjä vastaan. En olisi mahdol-
linen olemaan täällä opistossa muihin pahenuksena vain ja itselleni turmioksi.*

Näin riipaisevasti kuvailee oppilas – nimimerkki Turvaton – itseään Portaanpään Viesti -lehden sivuilla vuonna 1923. Lehteä julkaistiin Lapinlahdella sijaitsevassa Portaanpään kristillisessä opistossa. Olen työskennellyt samaisessa opistossa yli 17 vuotta. Sinä aikana olen usein saanut vastata kysymykseen, miten kristillisyyden ja herännäisyys näkyvät opiston opetuksessa ja toimintakulttuurissa. Vakiovastaukseni on ollut: ”Portaanpäässä jokainen saa olla juuri sellainen kun on.”

Väitöskirjatutkimuksessani olen selvittänyt Portaanpään opiston identiteettiä sen toiminnan aloittamisvuodesta 1923 aina vuoteen 1945 saakka. Opiston suvaitsevaisuutta ja avarakatseisuutta korostava vakiovastaukseni ”jokainen saa olla sellainen kun on” on perin juurin erilainen kuin se vastaus, jonka tutkimusajankaudella Portaanpään pitkäaikainen johtaja Vilho Pesonen olisi antanut esitettyyn kysymykseen. Pian satavuotiaan opiston identiteetti on kokenut todellisen muodonmuutoksen. Vaikka 1900-luvun alun herännäisyyden identiteetti on usein tulkittu muuttumattomaksi ja yhtenäiseksi, ei edes herännäisopiston alkuvuosikymmenien identiteetti ollut luonteeltaan staattinen. Tutkimustulokseni osoittavat, että vanhaan herännäis-
traditioon ja etenkin sitä elvyttäneeseen ”malmivaaralaiseen” herännäisyyden tulkintaan perustunutta identiteettiä määriteltiin uudelleen jo heti 1930-luvulla. Moderni sekularisaatio liitetään yleisesti 1960-lukuun, mutta tutkimuksessani näkyy selkeitä sekularisaation piirteitä myös ennen toista maailmansotaa.

Identiteetti-käsitteeseen sisältyykin ajatus muutoksesta. Käsite on nykyään ajan-
kohtainen, sillä identiteettiin liittyvät valinnan mahdollisuudet muun muassa elä-

mäntävassa, opiskelussa ja työnteossa ovat lisääntyneet. Identiteetistä on tullut kollektiivisten rakenteiden ongelmallistuessa ja monimuotoistuessa keskeinen tutkimuksen kohde. Jos ihmiset eivät oikein tiedä, keitä he ovat yksilöinä ja yhteisöinä, syntyy tarve tutkia identiteettiä.

Tässä tutkimuksessa määrittelen identiteetti-termin sosiaalisesti ja historiallisesti ilmiöksi. Se määrittyy suhteessa toisiin ihmisiin ja rakentuu sosiaalisessa vuorovaikutuksessa.¹ En siis tutki yksilön uskonnollista identiteettiä – yksilön sisäistä tilaa ja uskoa joihinkin asioihin –, vaan tarkastelun kohteena on yhteisön kollektiivinen uskonnollinen identiteetti.

Yhdysvaltalainen Francis Fukuyama esittää vuonna 2018 ilmestyneessä teoksessaan *Identiteetti*, että vaikka erilaisten identiteettien huomioiminen ja niiden tunnistaminen on perustana ihmisoikeuksille ja yksilön oikeuksiin perustuvalla oikeusvaltiolle, ei nykyinen länsimainen identiteettipolitiikka suinkaan aina lisää demokratiaa. Suoraviivainen identiteettipolitiikka suorastaan tyypistää ihmisyyttä. Se, että yksilön tai yhteisön identiteetti määritellään vain yhden identiteetin osaelementin kautta, johtaa siihen, että ajatellaan juuri sen identiteetin läpäisevän ja määrittelevän koko yksilön tai yhteisön perusolemuksen. Tällainen identiteettipolitiikka vahvistaa vastakkainasettelua, pystyttää raja-aitoja ja lietsoo jopa viholliskuvia.² Fukuyaman ajattelu on ymmärrettävää. Identiteettipolitiikkaa käyttävätkin hyväkseseen populistit ja äärioikeistolaiset ryhmittymät. On kuitenkin vaikea uskoa yhteiskuntaan tai politiikkaan, joka ei huomioisi ihmisten erilaisten identiteettien moninaisuutta. Se, että identiteetti poliittisena käsitteenä on ristiriitainen ja konflikteja aiheuttava, kertoo käsitteen ajankohtaisuudesta ja merkittävydestä. Identiteettien tieteellistä tutkimusta tarvitaan entistä enemmän. Identiteettien avulla on eroteltu ihmisiä toisistaan, mutta niiden avulla ihmisiä voidaan myös yhdistää.

Minun väitöstutkimukseni kohdistuu kuitenkin menneeseen identiteettiin. Portaanpään opiston identiteetti muodostui viidestä kontekstisidonnaisesta diskurssi-ryhmästä, joiden katson määrittelevän identiteetin sisällön ja olemuksen. Nämä diskurssit eivät olleet muuttumattomia, vaan ne elivät vuorovaikutuksessa puhetilanteen, yhteiskunnan ja ympäristön kanssa. Ne eivät olleet myöskään toisistaan erillisiä ja itsenäisiä, vaan myös rinnakkaisia ja limittäisiä sekä keskenään tietyssä historiallisessa tilanteessa kilpailevia. Diskurssit eivät olleet tasa-arvoisia ”körtti-identiteetin” rakennuspuita: yhteiskunnallisen ja historiallisen kontekstin vaikutuksesta toiset diskurssit olivat vallitsevammassa roolissa opistolaisten identifioitumisessa. Analysoimani diskurssit löytyivät opistolaisten – siis Portaanpään oppilaiden

1 Saastamoinen 2006.

2 Fukuyama 2018.

– kerran viikossa toimittamasta, käsinkirjoitetusta Portaanpää Viesti -lehestä sekä kerran viikossa pidettyjen keskustelutuntien pöytäkirjoista.

Portaanpään ”körtti-identiteetin” yksi tärkeimmistä elementeistä oli käyttäytymisdiskurssi. Siinä määriteltiin heränneen ihmisen ominaispiirteet ja tuntoimerkit. Diskurssiin sisältyivät käsitykset siitä, millainen oli oikeaoppinen usko ja miten se ilmeni heränneen ihmisen olemuksessa ja käytöksessä. Herännäisidentiteetti oli ”alatien kulkemista” ja ”armonkerjäläisyyttä”. Oman kelvottomuuden, huonouden ja ”suruttomuuden” korostaminen ilmaistiin yhteisellä ja normitetulla körttikielellä, jolla oppilaat vahvistivat identiteettiään ja täten osoittivat kuuluvansa yhteisöön.

Herännäisyyden identiteetin näkyvimmäksi ilmiöksi tulkittu körttipuku oli olennainen osa käyttäytymisdiskurssia. Tämä tutkimus osoittaa, että liikkeelle tunnusomainen puku kuului ”körtti-identiteettiin”, mutta sitä koskeva diskurssi ei ollut yhtenäinen. Körttipuvun pukeminen kertoi vahvasta tarpeesta samaistua identiteettiin, mutta se ei ollut nuorelle opistolaiselle itsestään selvä päätös. Puvun käyttämättömyyttä perusteltiin omalla ”huonoudella”, ihmisten pilkanteolla tai sillä, ettei koettu körttipukua tarpeelliseksi ilmentämään sitä omaa sisäistä uskoa.

”Körtti-identiteettiin” liittyi kiinteästi diskurssi opistoon soveliaasta käyttäytymisestä. Keskustelussa korostui erityisesti sukupuolten välinen kanssakäyminen, jonka siveellisyydestä tytöt asetettiin vastuuseen. Marraskuussa 1931 opistolainen Beata Pylkkönen kertoi näkemyksensä:

On tyttöjen syy, jos pojat tulevat nyppimään, sillä ei yksikään poika ole vielä tullut minua nyppimään.

Myös johtajatar Sirkka Pesonen varoitti tyttöjä siveettömyydestä synnistä:

Toivon, ettei täällä olisi sellaista, joka saisi nimekseen Kiss-Kiss. Kerran pojat nimittivät erästä tyttöä tuolla nimellä ja kysyttäessä siihen syytä sanoi eräs pojista Siitä se nimi johtuu kun sitä saa jokainen silitellä.

Portaanpään opettajat ja opistolaiset vahvistivat herännäisyyden patriarkaalista näkemystä. Sen mukaan naisia ei hyväksytty puhujiksi eikä päättäjiksi.

1930-luvun puolivälissä Portaanpään tytöt tekivät kuitenkin jotain sellaista, mikä ei vielä näkynyt herätysliikkeen julkisessa kuvassa. He puhuivat naisena olemisesta herännäisyydessä. Tytöt toivat keskusteluun naisten ja miesten välisen työnjaon sekä perheiden sisäisen hierarkian. Vuonna 1930 säädetty avioliittolaki vapautti aviovaimot miestensä holhouksesta, mutta se ei vakuuttanut Portaanpään poikia, vaan he olivat sitä mieltä, että ”*Mies on naisen pää*”, johon tytöt vastasivat: ”*Mutta kaula se päättäkin liikuttaa*”. Tyttöjen vastaus oli leikkimielinen, mutta sen taustalla oli kuitenkin orastava epäily naisen alistaisen aseman oikeutuksesta.

Suhtautumisdiskurssissa Portaanpään opistolaiset rakensivat identiteettiään suhteessa kulttuurielämään, sivistykseen, kansalaisjärjestöihin sekä hui- ja virkis-

tystoimintaan. Diskurssissa korostuivat kieltomuodot. Kielteinen suhtautuminen sivistyspyrintöihin sekä yhteiskunnalliseen osallistumiseen liitettiin yleisesti osaksi varhaisemman herännäisyyden identiteettiä. Vilhelmi Malmivaaran raitistamisprosessissa³ oli pyritty irtautumaan kulttuurikielteisyyden leimasta, mutta tavoite ei toteutunut vielä 1920- ja 1930-luvulla edes herännäisyyden sivistyskehdoissa – Portaanpään kansanopistossa.

Kirjallisuuden, teatterimaailman ja elokuvien pannajulistuksella pyrittiin ehkäisemään herännäisyydelle haitallisten aatteiden leviämistä nuorten opistolaisten keskuuteen. Samasta pyrkimyksestä ”suojamuurien” pystyttämiseen kertoi myös varauksellinen suhtautuminen järjestö-, yhdistys- ja urheilutoimintaan.

Kolmas tunnistettava diskurssiryhmä oli velvollisuusdiskurssi. Opistolaisen velvollisuutta opistoa, vanhempia ja herännäisyyttä kohtaan korostettiin voimakkaasti. Portaanpään opistolaisen identiteettiä määrittivät velvollisuudet toimia pyhäkoulu- ja lähetystyössä, edustaa ja ”mainostaa” opistoa ja herännäisliikettä sekä esiintyä esimerkillisesti ”suolana ja valona” maailmassa. Diskurssin sisältöä ilmentävät myös nämä Portaanpään Viestin kansikuvat 1920-luvun lopulta. Herännäisyyden 1900-luvun alkuvuosikymmeninä kirjoitetulla historialla oli velvoittava merkitys.⁴ Näin ollen vaatimattomat heränneet eivät suhtautuneet vaatimattomasti asemaansa kansallis-valtiollisesti merkittävänä liikkeenä sekä koko suomalaisen kristillisyyden esikuvana.

Isänmaallisuusdiskurssi oli hallitsevassa asemassa etenkin 1930-luvulla. Kuten aiemmin totesin, diskurssit eivät olleet irrallisia toisistaan, vaan sisälsivät päällekkäisiä elementtejä. Isänmaallisuusdiskurssi linkittyi 1930-luvulla voimakkaasti muihin diskurssiryhmiin. Käyttäytymisdiskurssissa oman huonouden ja kelvottomuuden korostaminen sai lisämausteeksi herännäisyydelle epätyypillisen hybrisen: ”alimmalta portaalta” ponnistavat körtit uhosivat tahtoa, taitoa ja rohkeutta.

Myös körttipuvun merkityksen muutoksen voi osittain tulkita ääri-isänmaallisuudesta johtuvaksi. Puku ei ollut pelkästään uskonnollinen symboli, vaan 1920-luvun lopulta lähtien puvulle annettiin julkisuudessa myös poliittinen konnotaatio. Körttipuku ”maalattiin valkoisella” symboloimaan äärioikeistolaista ideologiaa. Aiemmissä tutkimuksissa on todettu körttipuvun käyttämisen vähentyneen toisen maailmansodan jälkeen⁵, mutta Portaanpään opistossa puku menetti merkitystään jo edellisen vuosikymmenen lopulla. Hieman tätä aiemmin opiston suuressa juhlasalissa oli alettu viettämään seurojen lisäksi heimojuhlia ja isänmaallisia tapahtumia; Siionin virsien ohella laulettiin aiemmin jyrkästi torjuttuja isänmaallisia hymnejä. Körtti-

3 Esim. Huhta 2001; Viitaniemi 2009.

4 Huhta 2001.

5 Karttunen 1974; Huotari 1981; Tiensuu 1989.

puvun rinnalle sallittiin poliittista sinimustaa väriä. Voidaankin kysyä, sekularisoiko isänmaallisuus körtti-identiteettiä?

Isänmaallisuuden korostunut rooli vaikutti myös suhtautumisdiskurssissa tapahtuneisiin muutoksiin. Urheilusta tuli 1930-luvun kuluessa hyväksytty harrastus, sillä sen maanpuolustuksellinen arvo tiedostettiin. Samoin muutamat järjestöt, jotka kytkeytyivät juuri maanpuolustukseen, sallittiin Portaanpään opistolaisille. Jopa opistolaisten velvollisuus ryhtyä pyhäkoulunopettajaksi nähtiin keinona vastustaa kommunismia – kuten heimolähetyskin. Tutkimustulokset osoittavat selkeästi, että 1930-luvulla Portaanpään ”körtti-identiteetin” sisältöä määrittä vahva isänmaallisuusdiskurssi. Körttitakin päälle sisällissodan jälkeen puettu valkoinen kaapu muuttui Portaanpäässä vitivalkoiseksi. Opiston miesopettajat olivat aktiivisia toimijoita Lapuan liikkeen ja sittemmin Isänmaallisen kansanliikkeen riveissä. He eivät tyytyneet pelkästään rivimiehen osaan, vaan olivat useiden muiden opiston johtokunnan jäsenten kanssa johtavissa asemissa äärioikeistoa edustaneiden liikkeiden paikallisosastoissa.

Opiston valkoinen rintama näyttäytyi yhtenäisenä. 1920-luvun kansallisromanttinen idealismi kasvoi talvisotaan mennessä taistelutahtoiseksi ryssänvihaksi. Silti äärioikeistolaisten kansanliikkeiden vaikutus opiston ”körtti-identiteettiin” ei ole yksiselitteinen. Viime vuosikymmenien aikana 1930-luvun oikeistoradikalismiin kohdistunut tutkimus on tulkinnut yläsavolaisen Isänmaallisen kansanliikkeen olevan yhtä kuin Elias Simojoki.⁶ Kiuruveden pitäjänapulaisen rooli oli kieltämättä merkittävä, mutta tämä tutkimus on osoittanut, ettei Simojoki fasisistisine nuorisoliikkeineen ollut ainoa suuntaus savolaisessa IKL:n toiminnassa.

Portaanpään miesopettajat kuuluivat 1930-luvulla Simojoen ”opetuslapsiin”, mutta vuosikymmenen puolenvälin jälkeen julkinen yhteys katkesi. Tulkintani mukaan Lapuan liikkeen kyyditykset, Simojoen nuorisojärjestöjen kansallissosialismista omaksutut kasvatusmetodit sekä sekaantuminen Viron kaappaushankkeeseen olivat lopulta herännäisopiston johtajalle liikaa. Pedagogi Vilho Pesonen näki ystävänsä kasvatustilfilosofiassa aineksia nuorison poliittisesta aivopesusta.

Portaanpää pyrki säilyttämään, vahvistamaan ja siirtämään eteenpäin herännäisidentiteettiään. Modernisaatiodiskurssin vahvistuessa 1930-luvulla ”umpimielinen pietistinen” asenne ei riittänyt torjumaan kaikkia muutoksia. Portaanpään muurit eivät murtuneet, mutta säröilivät kuitenkin. Sen sijaan toinen identiteettiä muokannut diskurssi – isänmaallisuusate – ei kohdannut samanlaista muutosvastarintaa. Sen arvopohja vahvistui opiston identiteetissä, mutta oli lopulta kuitenkin vain osa Portaanpään körtti-identiteettiä.

6 Esim. Uola 1982; Siironen 2012; Silvennoinen, Tikka & Roselius 2016.

Kulttuuriantropologina tiedän, miten merkityksellinen yhteisesti jaettu kulttuuri-perintö on. Kirkkohistorioitsijana ymmärrän, miten tärkeässä asemassa uskonnot ovat ihmisten elämässä. Äidinkielen lehtorina rakastan ainutkertaista kieltämme. Samoja asioita korosti myös valkoinen Portaanpää. Samoja asioita korostetaan myös tämän päivän Suomessa ja muualla maailmassa. Milloin nämä arvot muuttuvat pahan teon argumenteiksi? Ihminen pyrkii tekemään hyvää, väittää alankomaalainen historioitsija Rutger Bregman viime vuonna julkaistussa teoksessaan *Hyvän historia*. Bregmanin kirjassa monet tutkimukset, kaunokirjalliset teokset ja jopa historian tapahtumat saavat aivan uuden tulkinnan, joka kirjan nimen mukaisesti näyttää ihmiskunnan historian aivan uudessa ”hyvyyden” valossa. Kirjoittajan mukaan lähtökohtaisesti ihmiset tekevät hyviä asioita edistääkseen toistensa ja koko ihmiskunnan hyvinvointia. Valitettavasti ihmisten joukossa on myös psykopaatteja ja manipulaattoreita, jotka onnistuvat huijaamaan nämä hyvää tarkoittavat ihmiset tekemään pahaa.⁷ Näin oli ennen ja näin on nyt. Silloin kun oman identiteetin ainutkertaiset elementit nähdään ylivertaisina suhteessa toisiin eikä tunnusteta sitä, että myös muilla on oikeus kokea oma identiteettinsä yhtä lailla ainutkertaisena – silloin me emme ole oppineet historiasta mitään.

Väitöskirja

Eija Taskinen-Tuovinen (2021). Körtti-identiteetti – Portaanpään kristillisen opiston identiteetti ja sen muutokset vuosina 1923–1945. Publications of the University of Eastern Finland Disserations in Education, Humanities, and Theology No 164. Joensuu: University of Eastern Finland.

Lähteet ja kirjallisuus

Fukuyama, Francis (2020). *Identiteetti – Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka*. Docendo.

Bregman, Rutger (2020). *Hyvän historia. Ihmiskunta uudessa valossa*. Atena.

Huhta, Ilkka (2001). *”Täällä on oikea Suomenkansa.” Körttiläisyyden julkisuuskuva 1880–1918*. SKHST 186. Diss. Helsinki.

Huotari, Voitto (1981). *Kirkkomme herätysliikkeet tänään*. Pieksämäki.

Karttunen, M. O. (1974). *Karhunmäki – vanhin herännäisopisto*. Vaasa.

Saastamoinen, Mikko (2006). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Toim. Pertti Rautio & Mikko Saastamoinne. Tampere: Tampere University Press.

Siironen, Miika (2012). *Valkoiset. Vapaussodan perintö*. Jyväskylä.

7 Bregman 2020.

Silvennoinen, Oula, Marko Tikka & Aapo Roselius (2016). *Suomalaiset fasistit. Mustan sarastuksen airuet*. Helsinki.

Tiensuu, Kyllikki (1989). *Kristilliset kansanopistot Suomessa. – Vapauden vankina. Sata vuotta kansanopistotoimintaa Suomessa*. Helsinki.

Viitaniemi, Olli (2009). *Modernin herännäisyyden synnytyksivut. Wilhelm Malmbergin Siionin virsien raitistustyön konteksti ja aikalaisvastaanotto*. Väärnin pappilan julkaisuja 5. Jyväskylä.

Uola, Mikko (1982). *Sinimusta veljeskunta. Isänmaallinen kansanliike 1932–1944*. Keuruu.